

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ
ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Ову књигу Филолога уредили
М. ПАВЛОВИЋ Р. БОШКОВИЋ М. ПЕШИКАН

Секретар
Ж. СТАНОЈЧИЋ

Књ. XXX — св. 1—2

БЕОГРАД
1973

Franciszek SŁAWSKI

(Kraków)

CZARNOGÓRSKIE ГЛАДЎН, ТЁКУН, БОГАТЎН

1. Prasłowiański sufiks *-unъ*, który tworzył przede wszystkim nomina agentis¹, szczątkowo tylko zachował się w języku serbochorwackim. W XIV—XVI w. dobrze zaświadczony jest wyraz бјегун 'profugus' (RJAZ² I 378) z prasłowiańskiego *bĕg-unъ* do *bĕgti bĕgъ, bĕgati bĕgajъ* 'fugere'. Śladem tego wyrazu są dziś derywaty: бјегун-ац 'der Flüchtling, fugitivus', u Vuka też ciekawe femininum *бјегун-ица* 'profuga, жена која од мужа побјегне у род'. Por. również paralelny derywat od *бјѣжати* 'fugere': *бјезун-ар* = *бјезун-ац* (Vuk, w RJAZ tylko ze Słownika Vuka).

2. W dzisiejszym literackim języku serbochorwackim sufiks *-un* nie odgrywa żadnej roli. Nie odnotował go nawet nasz Jubilat w swojej tak wyczerpującej gramatyce języka współczesnego³. Trochę śladów znajdujemy w języku ludowym⁴, ale i tu jest rzadki, znany nie wszystkim dialektom. Nie odnotował go np. W. Boryś w wartościowej monografii poświęcone budowie słowotwórczej rzeczownika w dawnej czakawszczyźnie⁵.

¹ Por. W. Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik*, I, Göttingen 1924, s. 549—550; F. Sławski, *Słowotwórstwo bułgarskie na tle prasłowiańskim*, *Z polskich studiów slawistycznych*, Seria 2, Językoznawstwo, Warszawa 1963, s. 88.

² RJAZ = Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti, Zagreb 1880 nn.

³ С. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, Београд 1964.

⁴ Zob. Ђ. Даничић, *Основе српскога или хрватскога језика*, Београд 1876, s. 173—174; A. Leskien, *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg 1914, s. 264; A. Белић, *Савремени српскохрватски језик*, II део: *Наука о грађењу речи*, Београд 1949, s. III.

⁵ W. Boryś, *Budowa słowotwórcza rzeczowników w tekstach czakawskich XV—XVI w.*, Wrocław—Warszawa—Kraków 1969.

3. Najciekawszego materiału dostarcza, jak często, Vuk w swoim znakomitym Słowniku. Rzecz znamienna, że najwięcej przykładów znajdujemy w archaicznych dialektach czarnogórskich. Wśród nich mamy dwa archaiczne nomina agentis:

гладѹн gen. *гладуна* 'човек који се глади н. п. кити, често чешља' *гладѹиши се* używane często w znaczeniu 'китити се ресити се'; *иѣкѹн* gen. *иѣкѹна* 'точак, das Rad, rota' (u Vuka także z Zety): *иѣћи иѣћем*, prasłow. *tekiti teko* 'biec, płynąć', a więc pierwotne znaczenie 'biegnące' (u Leskiena l.c. 'Läufer'). Dokładny odpowiednik znajdujemy w słoweńskim *tekim* 'biegacz, der Läufer', ros. dial. *иѣкѹн* 'сыпучее вещество' *мак иѣкѹн* 'который сам высыпается, течет из маковок'.

Do tej samej kategorii zaliczyć można jeszcze:

иѣрсѹн gen. *иѣрсѹна* 'справа са пржење каве' (RJAZ XII 571: Serbia, Dubrownik): *иѣрсѹиши* 'жећи, палити'.

4. Na uwagę zasługują ciekawe formacje denominalne. Zaczniemy od wyrazów, których podstawą derywacyjną są przymiotniki. Należy tu przede wszystkim *богаиѹн* gen. *богаиѹна* 'богат човек'. Vukowi był znany ten wyraz tylko z Czarnej Góry. Według RSAN⁶ wyraz spotyka się przede wszystkim na zachodzie terytorium językowego serbochorwackiego. Jest to niewątpliwie innowacja serbochorwacka. Natomiast synonimiczne dziś przestarzałe *бѣгаиѹн* gen. *бѣгаиѹна* notowane od XVI w. kontynuuje prasłow. dialektyczne *bogat-ъсь* 'bogacz, dives', dobrze zaświadczone w językach zachodnio- i południowosłowiańskich: stpol. wyjątkowe w XV w. *bogaciec*, dolnołuż. *bogaśc*, czes. *bohatec* od XIV w., słowac. *bohatec*, słowen. dial. *bogâtec*, por. też ros. dialektyczne *богаиѣцький* 'bardzo bogaty'.

Sufiks *-in* w wyrazie *богаиѹн* występuje w sekundarnej funkcji formantu substancywizującego przymiotniki. N. gruncie prasłowiańskim w funkcji tej występowały sufiksy *-ъсь* (serbochorw. *-ac*) i *-ikъ* (serbochorw. *-ik*).

Oto kilka innych przykładów na taką samą funkcję sufiksu *-in* w języku serbochorwackim:

иѣдскѹн gen. *иѣдскѹна* 'плосна дрвена посуда за воду или за вино'. Według RJAZ X 83 wyraz ten, zaświadczony z Liki, może być derywatem od rzeczownika *иѣдска* 'иѣлна боца'. Najprawdopodobniej jednak bezpośrednią podstawę derywacyjną stanowi przymiotnik *плоск* 'płaski, spłaszczony, planus', zaświadczony w Istrii (= serbochorw. *иѣдсан*), kontynuujący prasłow. *ploskъ*.

⁶ RSAN = Речник српскохрватског књижевног и народног језика. Српска Академија Наука, Београд 1959 гг.

Do tej samej kategorii należy też *сладѹн* 'sładak szipak, süsser Granatapfel, malum granatum dulce' (u Vuka z Dubrownika), utworzony od pierwiastka przymiotnika *слад-ак* 'słodki', prasłow. *soldъ-kъ*, pierwotny temat na *-и*, por. lit. *saldūs* 'słodki'.

Z terminów botanicznych należy tu *благѹн* gen. *благѹна* 'Quercus conferta' (RJAZ I 423), derywat od *благ* 'bonus, benignus, lenis, suavis, beatus'.

Tego samego typu formacje spotykamy także w językach rosyjskim i słoweńskim, np. ros. dialektyczne *большѹн* ' подро́сток, почти взрослый парень, старший из детей': *большой* 'duży, wielki'; *шолсѹн*: *шоблшый* 'gruby', słoweń. *grdūn* 'abscheulicher Mensch' (też dialektyczne prekmurskie): *grd* 'hässlich, abscheulich', *plahūn* 'der Feigling': *plāh* 'scheu, furchtsam'⁸.

5. Wyjątkowo podstawę derywacyjną tworzą rzeczowniki:

медѹн gen. *медѹна* 'нека врста шипка, eine Art Granatapfel, mali granati genus' (Vuk), w RJAZ VI 564 także z Istrii 'сок којег још нијесу пчеле приредиле као мед, melligo': *мед* 'miód, mel'; *кодѹн* gen. *кодѹна* 'кожух' (RJAZ V 427: z Liki) : *коджа* 'pellis'.

Także i tego typu formacje nie są obce innym językom słowiańskim, np. ros. *горбѹн* 'горбатый человек': *горб* 'garb', *горѹн* 'человек который горюет, горемыка': *горе* 'smutek, zmartwienie, zgrzyzota'⁹, słoweń. *stehūn* 'der Lacher, der Spötter': *stēh* 'śmiech, das Lachen, das Gelächter'¹⁰.

6. Ciekawą sekundarną funkcją sufiksu *-ит* w języku serbochorwackim jest wzmacnianie formacji hipokorystycznych, np. *блијѹн* < *блијо*: *близанац* 'geminus', *зѣкѹн* > *зѣко* : *зѣленко* 'зелен коњ' Apfelschimmel, equi albi genus', *сѣкуна* < *сѣка сѣстира* 'soror'. W tej funkcji częsty jest zwłaszcza w imionach osobowych, np. *Милѹн* od XV w. < *Мило*, *Владѹн* < *Владо*¹¹.

⁷ R. Greve, B. Kroesche, Russisches rückläufiges Wörterbuch, Berlin—Wiesbaden 1958, I, s. 710—711.

⁸ A. Vajec, Besedotvorje slovenskega jezika, I: Izpeljava samostalnikov, Ljubljana 1950, s. 46.

⁹ В.В. Виноградов, Русский язык, Москва—Ленинград 1947, s. 102.

¹⁰ A. Vajec, l. c.

¹¹ A. Белић, l. c.; Т. Марећ, О народним именима и презименима у Хрватској и Србији, Rad JAZU, LXXXII, Zagreb 1886, 128—129.

7. Jak widzimy, sufiks, *-un*, wyjątkowy w pierwotnej funkcji formantu tworzącego nomina agentis, częstszy jest w różnych funkcjach sekundarnych. A więc stary formant, wyparty z funkcji podstawowej przez zwycięskie formacje produktywne, zepchnięty został jak zwykle do funkcji drugorzędnych, specjalnych. Wyparciu sufiksu z dużej części terytorium językowego serbochorwackiego i ograniczeniu jego produktywności sprzyjało niewątpliwie mnóstwo wyrazów obcych, pożyczek zwłaszcza romańskich, zakończonych na *-un*, jakie od wielu stuleci zalewały język serbochorwacki (np. *ра̀чун*, *и́ица̀цун*, *крбун*, *дра̀гун*, *и́ицун*). Jak wiele ich jest, dobre wyobrażenie daje rzut oka na odwrócony słownik języka serbochorwackiego J. Matešića¹².

¹² J. Matešić, Rückläufiges Wörterbuch des Serbokroatische 2. Halbband, Wiesbaden 1967, s. 279—280.